

INA KAŽURO
Vilniaus universiteto biblioteka

Senojo Vilniaus universiteto tezės: pagrindiniai bruožai ir sklaidos ypatumai¹

Anotacija. 1579 m. įsteigtame Vilniaus universitete vienas svarbių mokymo elementų buvo disputas ir gynimas. Disputo arba gynimo metu studentas turėjo apginti tam tikro mokslo dalyko tezes. Ilgą laiką mokslo tyrimams tezės buvo laikomos kaip antraeilis istorinis šaltinis. Įsigalėjus socialinės mokslo ir idėjų istorijos koncepcijoms, vyksta šio žanro vertės permąstymas ir naujų metodologinių įrankių kūrimas. Šie polinkiai įkvėpė atlikti kompleksiską 1579–1773 m. Vilniaus universiteto tezių tyrimą. Straipsnyje siekiama nustatyti pagrindinius tezių kaip savito Ankstyvųjų naujųjų laikų mokslinės literatūros žanro bruožus: jų funkcijas, tipus, apimtį, socialinį kontekstą. Tezių tyrimas atskleidžia Akademijos spaustuvės dalyvavimą, leidžiant akademinę literatūrą. Atskirame skyriuje nagrinėjamas tezių sklaidos klausimas, remiantis vieno rinkinio, priklausančio Vilniaus universiteto bibliotekai, analize.

Esminiai žodžiai: mokslo istorija; universitetų istorija; spausdintos tezės; Vilniaus universitetas; Akademijos spaustuvė; jėzuitų vienuolija; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Įvadas. XVI–XVIII a. studentų tezės ir disertacijos yra svarbus Ankstyvųjų naujųjų laikų mokymo ir mokymosi proceso elementas ir sudaro atskirą akademinės literatūros žanrą. Terminais *tezės* ar *disertacijos* vadinami rankraštiniai ar spausdinti tekstai, parengti viešam gynimui (Chang 2021, 113; Hörstedt 2018, 22). Nepaisant seniai vykdomų tezių ir disertacijų tyrimų, mokslininkai susiduria su tam tikromis problemomis, ilgą laiką kėlusiomis klausimų dėl šio žanro tyrimo galimybių².

Pirma, apibendrinti senųjų tezių ir disertacijų bruožus trukdo milžiniškas jų skaičius. Pavyzdžiui, XIX a. istorikas Ewaldas Hornas tvirtino, kad iki XVIII a. pabaigos Šventosios Romos imperijoje, t. y. Vokietijos žemėse, veikė 57 universitetai, kuriuose išleista apie 60 000 ginamųjų darbų (Horn 1893, 13). Dabar šie skaičiai žymiai padidėjo. Šiandien skelbiama, kad vien Leipzigerio universiteto bibliotekoje saugoma apie 70 000 teisės srities disertacijų, išleistų iki 1800 metų, o Leideno universiteto biblioteka saugo 600 000 įvairių mokslo sričių disertacijų, apgintų 1575–2005 metais (Piirimäe 2010, 250). XVI–XVIII a. Prancūzijoje veikė apie 20 universitetų ir per šimtą kolegijų bei kunigų seminarijų (Brocliss 2021, 191). Per šį laikotarpį buvo apginta keli šimtai tūkstančių tezių, tačiau iki mūsų dienų išliko tik nedidelė jų dalis. Antai Prancūzijos nacionalinėje bibliotekoje šiandien saugomi keli vienetai teisės tezių, keli šimtai XVII–XVIII a.

1 Šis straipsnis yra mokslinio projekto „Senojo Vilniaus universiteto disertacijų (1579–1773) tyrimas ir duomenų bazės sukūrimas“ dalis. Finansavimą pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties Nr. S-LIP-21-17.

2 Autorė nuoširdžiai dėkoja dviem kruopštiems anoniminiams recenzentams už siūlymus, padėjusius patobulinti straipsnį.

filosofijos ir teologijos tezių, apgintų Paryžiaus universitete, ir apie 11 000 medicinos disertacijų, apgintų 1610–1778 m. Paryžiuje (Brockliss 2021, 193). Vokietijos ir Prancūzijos pavyzdžiai rodo, kad, nepaisant didelių spragų, iki mūsų dienų išlikę daugybė senųjų tezių ir disertacijų, kurių tyrimai viršija vieno žmogaus galimybes.

Kita nepalanki tezių ir disertacijų tyrimams priežastis susijusi su seniai egzistuojančiu požiūriu, kuris praėjusių amžių mokslą vertina dabarties mastu. Šios krypties mokslo istorikai būtinai pažangos rodikliais laiko inovacijas (Piirimäe 2010, 252). Praeities mokslo vertinimas, remiantis inovacijų sąvoka, nustumia studentų tezes į antraeilis šaltinius, kadangi jos pagal prigimtį ir taisykles neskaito naujovių. Tradicinės arba pozityvistinės mokslo sampratos krypties tezių tyrimai paprastai apsiriboja tokiais klausimais, kaip edukacijos istorija, mokslininkų biografijos, studentų ir mokslininkų santykių tinklas, naujosios lotynų literatūros raida. Būklę pamažu keičia pastarųjų dešimtmečių socialinės ir kultūrinės mokslo istorijos plėtra, nutolstanti nuo kanoninių „žymiųjų vyrų“ ir „herojinių atradimų“ tyrimų (Piirimäe 2010, 258). Iš sociokultūrinės mokslo istorijos perspektyvos ikimodernaus mokslo suvokimui itin svarbus yra istorinio konteksto nustatymas, todėl siūloma šią kryptį vadinti „kontekstine intelektualine istorija“ (Piirimäe 2010, 258). P. Piirimäe'o nuomone, XVI–XVIII a. ginamosios tezės žymiai patikimiau atspindi kultūros ir ideologijos aplinką, nei aukšto lygio originalūs veikalai (Piirimäe 2010, 259). Besiplėtojančios „kontekstinės intelektualinės istorijos“ problematikos yra daugybė naujausių tezių ir disertacijų tyrimų bei projektų, vykdomų Europoje ir kaimyninėse Baltijos pakrančių šalyse.

1996 m. Belgijoje įsteigto kultūrologinių tyrimų centro pagrindinis tyrimų objektas yra Ankstyvųjų naujųjų laikų mokslas ir universitetai, kurie kadaise buvo arba yra iki šiol vokiečiai-kalbiai (AKF, s. a.). AKF centro svetainėje kaupiama įvairiarūšė mokslinė medžiaga senųjų tezių tema, pradedant nuo Karaliaučiaus universiteto 1544–1800 m. disertacijų bibliografinės bazės, susidedančios iš 2200 aprašų, nuorodų kolekcijos į kitas tezių duomenų bazines ir iki naujausių ikimodernios Europos disertacijų tyrimų apžvalgos. Centro tyrėjai nemažai prisidėjo prie 36 autorių straipsnių rinkinio, tęsiančio ir užkišančio senųjų disertacijų tyrimų spragas, paskelbimo 2021 metais (*Early Modern Disputations and Dissertations* 2021). Rinkinyje pirmą kartą suteikiama galimybė palyginti Europos regionų akademinio gynimo tradiciją ir kultūrą, remiantis tiek bendra mokslo istorija, tiek konkrečiais atvejais iš įvairių mokymo įstaigų istorijos. Į tyrėjų akiratį pateko tezės iš Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Šveicarijos, Austrijos, Skandinavijos ir Baltijos kraštų (Estijos ir Latvijos). Į rinkinį nepateko Lenkijos ir Lietuvos mokslininkų darbai.

Tyrėjų pastebėta, kad atvejo analizės tyrimams ypač patrauklios nedidelės mokymo įstaigos, kadangi jos turi apčiuopiamą pirminių šaltinių rinkinį palyginti su didžiuliais disertacijų skaičiais stambiuose Europos universitetuose ir kitų tipų mokyklose (kolegijose, gimnazijose, seminarijose) (Piirimäe 2010, 260). Pavyzdžiui, Tartu universitetas (veikė 1632–1656, 1690–1710) turi 672 ginamuosius darbus su nedideliu skaičiumi kitos mokomosios literatūros (Piirimäe 2010, 249). Iš šio universiteto disertacijų išskiriama grupė spausdintų filosofijos disputų – apie 300 (Friedenthal et Piirimäe 2016, 66). Rygos akademinės gimnazijos (veikė 1631–1710) ginamas tezes nagrinėjanti Renate Berga Latvijos atminties institucijose rado duomenų tik apie 170 disertacijų (Berga 2013, 7), o tai sudaro gana aprėpiamą šaltinių bazę atvejo analizės tyrimui.

Naujų vertingų išvalgų turi 2021 m. Ku-Mingo Chango intelektualinės istorijos krypties tezių ir disertacijų tyrimas, nagrinėjantis vokiečių protestantiškų šalių žinių kūrimą, komunikavimą ir organizavimą ikimoderniaisiais laikais (Chang 2021). Tyrėjui pavyko nustatyti senųjų spausdintų tezių raidos tęstinumą nuo Viduramžių disputų iki šiuolaikinių disertacijų. Intelektualinei, kultūros ir leidybos istorijai taip pat ne mažiau svarbus šio akademinio žanro vertės permąstymas.

Tezių ir disertacijų tyrimų tematiką reikšmingai atnaujina skaitmeninės humanitarikos raida. Suomijos nacionalinės bibliotekos svetainėje prieinama Abo karališkosios akademijos 4173 suskaitmenintų disertacijų, publikuotų 1642–1828 metais, kolekcija, padedanti tvirtus pagrindus kiekybiniais tyrimams (*Dissertations of the Royal Academy of Turku*, s. a.). Vokiečių tyrėjas Luca Scholzas dviejuose 2022 m. disertacijų tyrimuose pritaria skaitmeninio atsietojimo (*digital distant reading*) metodui, kuriam reikia taikyti kompiuterinės analizės įrankius. Pasikliaudamas jais, tyrėjas sprendžia klausimą, ar XVII a. teisės disertacijų tematikos, metodologijos ir kalbos pokyčiams turėjo įtakos jas ginančių studentų amžius (Scholz 2022b). Jo tyrimo aprėptį sudaro apie 20 000 disertacijų, prieinamų per jungtinį spausdintų vokiečiakalbėse šalyse XVII a. knygų katalogą VD17 (<http://www.vd17.de>). Kitame tyrime jis nagrinėja ilgalaikius teksto pokyčius tų pačių teisės disertacijų antraštiniuose lapuose (Scholz 2022a).

Lietuvoje yra išgvildintos kelios senųjų tezių ir disertacijų tyrimų kryptys. 1579–1832 m. Lietuvoje veikė vienintelė aukštoji mokykla – Vilniaus universitetas (toliau – Universitetas) (iki 1773 m. valdomas Jėzaus draugijos), kuris taip pat laikėsi tradicijos leisti ginamąsias tezes. Lietuvos istorikai mėgsta naudotis šiuo šaltiniu, kai tyrinėja Universiteto (Piechnik 1984–1990; Piročkinas et Šidlauskas 1984) ir jo fakultetų istoriją (Plečkaitis 1979a; Riauba et Vasiliauskaitė 2012; Raudeliūnas 1978, 1979; Machovenko et Maksimaitis 2008). Vertingų apibendrinimų apie tezes pateikta 1997 m. R. Plečkaičio straipsnyje, tačiau tik tiek, kiek tai padeda atskleisti akademių promocijų reiškinį (t. y. mokslo laipsnio teikimo procedūrą) (*Akademijos laurai* 1997, 15–35). Taip pat tezės ir disertacijos nagrinėjamos arba tik minimos Lietuvos mokslo istorijos (Klimka et Kivilšienė 2005; Klimka 2011; Valatka 2001), Bažnyčios istorijos (Grzebień 1996; Ambrasaitė 2012) tyrimuose, atskirų mokslininkų biografijose (Darowski 1979a, 1979b) arba visuomenės grupių prozopografinio pobūdžio tyrimuose (Pansevič 2016). Iš įvairių mokslo disciplinų R. Plečkaičio veikaluose (Plečkaitis 1975, 2004)³ ir Romano Darowskio monografijoje (Darowski 1994) šiandien labiausiai ištirti filosofijos mokslo ginamosios tezės. Daug dėmesio sulaukė ir keletas gamtos mokslų disertacijų. 1639 m. Universitete apginta astronomijos disertacija nuo XVII a. įtraukiama į Europos mokslinės literatūros bibliografijas, o 1707 m. sulaukė vertimo į rusų kalbą (Ченакал 1970). 1979 m. dėl svarbos Lietuvos mokslo istorijai disertacija *Universalioji meteorologija* (apginta 1643 m.) išversta į lietuvių kalbą (Poczapowsky 2005). 1995 m. Lietuvos ekonominės minties raidai skirtame tyrime pridėtas trijų XVII a. ginamųjų tezių vertimas į lietuvių kalbą (Laumenskaitė 1995). Knygotyrininkams Universiteto tezės yra svarbios kaip Vilniaus akademijos spaustuvės produkcijos dalis (Čepienė et Petrauskienė 1979). Irenos Petrauskienės monografijoje, skirtoje Vilniaus akademijos spaustuvės istorijai iki 1773 metų, aptariama įvairių sričių tezių tematika. Suprantama, kad pozityvistinės mokslo sampratos tyrėja išsamiai pristato mokslo pažangą skatinančias tezes – iš filosofijos, matematikos, fizikos, astronomijos, optikos, kalendorių tyrimų (Petrauskienė 1976, 80–96). Tačiau apie teologijos tezes jos monografijoje neužsimenama. Ginamosios tezės pritraukia ir Lietuvos bei Lenkijos menotyrininkų dėmesį dėl jose pasitaikančių grafikos kūrinių (Liškevičienė 2010, 2012; Markauskaitė 2012; Stankiewicz 2020). Vis dėlto atskirų mokslo disciplinų ir skirtingų amžių ginamieji darbai iki šiol nebuvo siejami ir nagrinėjami kompleksiskai vienu tyrimu. Tai trukdo suvokti šio reiškinio mastą ir savitumą, o be to, per jį atsiskleidžiančią Lietuvos mokslo raidą XVI–XVIII amžiais.

Šiuo tyrimu siekiama pažvelgti į senojo Universiteto spausdintus ginamuosius darbus kompleksiskai. Tyrimu siekiama nustatyti jėzuitiško Universiteto tezių bruožus ir sklaidos ypatu-

3 Gausūs Romano Plečkaičio tyrimai, susiję su Universiteto mokslininkų indėliu į filosofijos raidą, atsispindi 2010 m. paskelbtoje jo bibliografijoje (Putelienė et Peciulkiene 2010).

mus. Jėzuitų laikotarpis (1579–1773) pasirinktas tiek dėl ilgumo, tiek dėl pačios Jėzaus draugijos savitumo, lėmusio mokslo turinį ir paradigmas. Tikslui pasiekti sprendžiamos dvi užduotys: nustatyti XVI–XVIII a. tezių funkcijas ir spausdinimo tvarką, išnagrinėti vieno tezių rinkinio, saugomo Universiteto bibliotekoje, istoriją ir proveniencijas. Į tyrimą nepateko rankraštinės tezės (mums žinomi tik du tekstai, kurie bus paminėti toliau).

Tyrimo metu paaiškėjo, kad senojo Universiteto šaltiniuose buvo vartojamas terminas „tezės“, o jų medžiaginė forma turėjo dvejopą pavidalą – tai buvo arba smulkūs spaudiniai (sieninio plakato ir brošiūros formato), arba didelės apimties knygos. Šiuolaikinėje istoriografijoje pasitaiko atvejų, kai aptariant didelės apimties tezes, vartojamas terminas „disertacija“, nors iš tikrųjų tai tėra išplėtos tezės. Pavyzdžiui, R. Plečkaitis mini kelias 1647 m. „daktaro laipsnio disertacijas tezių pavidalu“ (*Akademijos laurai* 1997, 31). Taigi, straipsnyje sąvokos „tezės“ ir „disertacijos“ vartojamos sinonimiškai. Tas pat pasakytina apie sąvokas „universitetas“ ir „akademija“.

Tezių leidyba senajame Vilniaus universitete. 1586 m. LDK didikas Mikalojus Radvila Našlaitėlis atidavė savo spaustuve Jėzaus Draugijai (Petrauskienė 1976, 16). Naujai jėzuitų spaustuvei buvo išskelti tikslai – kovoti su plintančiu protestantizmu ir aptarnauti Universiteto poreikius. Šie tikslai atsispindėjo 1594 m. spaustuovės taisyklėse, kuriose nurodytos dvi leidybos kryptys: leisti knygas, „skatinančias katalikų tikėjimą ar pamaldumą“, ir knygas, „iš kurių mokomasi mūsų mokyklose, bei į jas panašias“ (*Vilniaus akademijos spaustuovės šaltiniai* 1992, 373). Pastarajai knygų grupei priklauso tezės – studentų disputų ir gynimų medžiaga (Piechnik 1984–1990, 2:202).

Tezių leidyba glaudžiai susijusi su akademinį disputų reiškiniu. 1579–1773 m. Vilniaus akademijos edukacijos procesą reguliavo jėzuitų mokymosi nuostatos, kurios reikalavo iš studentų lavinti kelis įgūdžius: užsirašyti paskaitas, jas išsamiai išmokti, savarankiškai kelti problemas, aiškiai jas pristatyti ir ginti tezes (Piechnik 1984–1990, 1:126). Pagrindiniu mokymo metodu, skirtu įtvirtinti naujas žinias, buvo disputas. Teologijos fakultete disputo metu vienas studentas gynė tezes, o kiti du – jį puolė, disputą stebėjo akademijos vicekancleris ir visi teologijos profesoriai (Piechnik 1984–1990, 2:133). Panaši tvarka buvo filosofijos ir teisės fakultetuose. Paminėtina, kad Jėzaus Draugijos vyresnybė, atsižvelgdama į vietines sąlygas, leido Universiteto bendruomenei koreguoti disputų tvarką ir dažnį (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 265, 273). Liudwiko Piechniko nuomone, viena iš priežasčių, privertusių nukrypti nuo bendrų taisyklių, buvo nepakankamas studentų skaičius (Piechnik 1984–1990, 1:126). Disputais studentas buvo ruošiamas baigiamiesiems egzaminams, kurie galėjo vykti dviem būdais. Be paprastų egzaminų, buvo rengiami tezių gynimai – iš viso filosofijos arba teologijos kurso (didysis gynimas, *actus magnus*) arba iš kokios nors kurso dalies (mažasis gynimas, *actus parvus*) (Piechnik 1984–1990, 3:159, 4:162). Sėkmingai atlikę mažąjį gynimą, gaudavo bakalauro diplomą, o didįjį – galėjo gauti magistro, licenciatų ar daktaro diplomą (Piechnik 1984–1990, 2:180–181).

Disputų ir gynimų rengimas lėmė tezių leidybos savitumą. Dalis tezių buvo skirta mažiesiems gynimams. Tokiais atvejais antraštiniuose lapuose buvo žymima kurso dalis (pavyzdžiui, „Filosofijos tezės iš logikos“ – *Theses philosophicae ex logica*), taip pat pateikiama informacija, nors ir ne visada, kad ginamasi bakalauro laipsniui (t. y. „pirmam laipsniui“ – *pro prima laurea*) įgyti. Kita dalis tezių buvo skirta didiesiems gynimams. Apie tai antraštiniame lape skelbia viso kurso pavadinimas (pavyzdžiui, „Visos filosofijos išvados“ – *Conclusiones ex universa theologia*), taip pat nuoroda apie magistro laipsnio (t. y. „antrojo laipsnio“ – *pro suprema laurea*) gynimą. XVI a. pabaigoje kartais buvo vartojama kita ginamo laipsnio nuoroda: *pro gradu*. Pavyzdžiui, ši formulė yra 1587 m. Universiteto visos filosofijos tezėse: *Pro gradu magisterij* („magistro laipsnio“)

(Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 26, 49) ir 1584 m. visos teologijos tezėse: *pro gradu doctoratus theologici* („dėl teologijos daktaro laipsnio“) (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 25). Akademijos spaustuvėje taip pat buvo leidžiamos tezės, kuriose skelbiama apie disputą, tačiau nėra konkrečių duomenų apie laipsnį. Šias tezes galima priskirti prie metinio kurso arba bandomojo kokio nors dalyko gynimo. Pavyzdžiui, 1672 m. Samuelis Straškevičius pateikė dešimt teologijos tezių „viešam disputui“, smulkiau nenurodydamas gynimo sąlygų (*Publicae proposuit Disputationi Anno Reparatae Salutis MDCLXXII. Mensis Iulij Die 4*) (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 896).

Vilniaus akademijos studentų tezės buvo spausdinamos Akademijai priklausančioje spaustuvėje. Panašiai kaip ir disputus, jėzuitų vienuolijos vyresnybė leido organizuoti tezių spausdinimą, atsižvelgiant į vietos sąlygas (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 193). Kita vertus, tezių rengimo taisyklių švelninimas Vilniaus atveju nebuvo išskirtinis ir nuo 1600 m. atsispindėjo bendroje *Ratio studiorum* taisyklėse (Darowski 1994, 76–77). Vilniuje išstisus dešimtmečius galima buvo ginti ranka rašytas tezes (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 193). Pavyzdžiui, Adrijonas Junga (apie 1550–1607) 1585 m. gynė ranka parašytas tezes iš filosofijos kurso (Darowski 1979b, 70). Taip pat Universiteto studentas Jonas Sviderskis 1617 m. apgynė ant penkių lapų surašytas tezes filosofijos magistro laipsniui įgyti (*Lietuvos filosofinės minties* 1980, 300–301). 1680 m. jėzuitų vizitatorius patarė mažajam ir didžiajam gynimui teikti spausdintines tezes, kaip tai buvo daroma kitose jėzuitų provincijose (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 240). Popieriaus tezėms turėjo parūpinti pati kolegija (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 240). Vis dėlto ir toliau buvo plačiai naudojami rankraščiniai tekstai. 1736 m. memoriale vėl pažymima, kad matematikos gynimui tezes galima išspausdinti (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 278). 1665 m. buvo paskelbtas nurodymas spausdinti tezes ne kaip traktatus, o „trumpų teiginių forma“ (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 233–234). Pastarųjų nereikėjo siųsti cenzūruoti į Romą (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 234), kadangi jos priklausė smulkiems leidiniams (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 17; Piechnik 1984–1990, 2:202). Kita vertus, nepriklausomai nuo teksto apimties visas tezes turėjo peržiūrėti akademijos vicekancleris (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 278). Kituose jėzuitų nutarimuose ir memorialuose pasitaiko pastabų apie studentų pasauliečių, tinkamų ginti tezes, atranką (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 247, 257), apie tezių kalbą (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 233), apie dedikacijas tezėse (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 255, 257, 274), taip pat apie elgesį po tezių gynimo (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 248). Būta ir skundų, atskleidžiančių filosofijos fakulteto studentų pasauliečių savivaliavimą leidžiant tezes: „dažnai atsitinka, jog leidžiama ginti nevertiems, ir tik todėl, kad randa globėją ir lėšų, kad išspausdintų arba varyje išraižytų tezes“ (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 257). Tokių tezių antraštiniai lapai pasižymėjo netinkama akademinėi aplinkai kalba, dedikacijose buvo prikašiojama „pasibjaurėtinų ir netinkamų dalykų“ (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 233, 257). Pagaliau paminėtina, kad tezės nebuvo laikomos vertinga literatūra, tinkama kaupti akademijos bibliotekoje. Išimtis buvo padaryta tezėms su dedikacijomis, kuriose yra istorinių duomenų apie „žymių šeimų kilmę“, – 1730 m. nurodoma, kad jos „turi būti atiduodamos į biblioteką ir stropiai saugomos ateičiai kaip informacijos šaltinis“ (*Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai* 1987, 275).

Vilniaus akademijos promocijų knygos duomenimis, 1583–1773 m. mokslo laipsniai buvo įteikti 3940 asmenims (Plečkaitis 1979b, 34)⁴. Daugiausia mokslo laipsnių įteikta filosofijos

4 R. Plečkaičio duomenimis, Akademijos promocijų knygoje įregistruoti 4076 asmenys, gavę mokslo laipsnius (Plečkaitis 1979b, 34), ir iš šio skaičiaus mes atimam 136 studentus, kuriems laipsnis buvo įteiktas po Jėzaus Draugijos uždarymo (t. y. 1774–1781 m.) (*Akademijos laurai* 1997, 79–81, 148, 163–166, 175, 187–188, 248–249, 312–313, 375).

fakulteto bakalaurams (iš viso 1 771) ir magistrams (iš viso 1 643). Teologijos fakultete dažniausiai buvo teikiami daktaro laipsniai (iš viso 284), o bakalauro ir licenciato – žymiai rečiau (atitinkamai, 46 ir 57). Iš dviejų teisės fakulteto kursų mokslo laipsnius dažniau gaudavo kanonų teisės studentai (čia licenciato ir daktaro laipsniai įteikti 108 asmenims), nei kanonų ir civilinės teisės kurso klausytojai (čia licenciato ir daktaro laipsnius gavo 31 asmuo). Jau buvo minėta, kad dalis studentų, siekiančių mokslo laipsnio, laikė paprastą egzaminą, kita dalis – gynė tezes. Tačiau šiandien nėra galimybės nustatyti, koks atsiskaitymo būdas buvo dažnesnis. Minėtinas ir kitas veiksnys, paveikęs tezių leidybos apimtį, – tai egzistavęs leidimas ginti jas rankraščio pavidalu. Nepaisant atskleistų aplinkybių, L. Piechnikas teigia, kad iki 1773 m. Vilniaus akademijoje buvo išleista labai daug tezių, tačiau jų didžioji dalis neišliko (Piechnik 1984–1990, 2:202). Iš tikrųjų, istoriniuose šaltiniuose pasitaiko užuominų apie tezes, kurių egzempliorių šiandien nerandama. Pavyzdžiui, Vilniaus kapitula kartais teikdavo finansinę paramą studentams, ketinantiems ginti tezes: 1608 m. teologijos fakulteto studentui Adomui Penskiui padovanota 10 auksinų už disertacijos skyrimą kapitulai (*Kościół Zamkowy* 1916, 102), o 1634 m. neįvardytam akademikui – 60 auksinų už tezių skyrimą šv. Kazimierui (*Kościół Zamkowy* 1916, 125). Skiriant 1673 m. akademikui Jeronimui Gerkevičiui 10 auksinų, kapitulos posėdžio protokole pažymėta, kad suma skiriama būtent filosofijos tezių spausdinimui, o po kelių dienų šios tezės pakabintos ant kapitulos sienos (*Kościół Zamkowy* 1916, 204–205; Ragauskas et Klimka 2001, 27). I. Petrauskienė pavyko nustatyti bibliografinius duomenis 141 tezių, išspausdintų iki 1773 metų (Petrauskienė 1976, 66). Šiandien tai yra vienintelis šaltinis, leidžiantis apčiuopti Universitete gintųjų tezių paveldo mastą. Deja, istorikė neatskleidė kriterijų, pagal kuriuos nustatė šių tezių skaičių. Todėl buvo nuspręsta atlikti skaičiavimus iš naujo⁵.

Šiandienos ištekliai leido nustatyti 134 tezes, išspausdintas akademijos spaustuvėje nuo 1576 iki 1773 m. iš tokių mokslo dalykų kaip filosofija, teologija, teisė, astronomija, matematika, meteorologija, optika⁶. Dauguma tezių (per 80 proc., arba 109 tezės) yra skirta disputams, tarpiniams egzaminams ir naujų mokslo metų inauguracijos iškilimams (*sub renovationem autumnalem defendendae*). Tik iki 20 proc. tezių (t. y. 25 tezės) yra nuorodų, kad jos skirtos mokslo laipsniui įgyti. Į bendrą visumą neįeina dvi ankstyviausios tezės, išspausdintos 1573 ir 1574 m. Krokuvoje (Darowski 1994, 141–143).

Tezių skirstymas pagal amžius rodo, kad XVI a. pabaigoje (tai yra nuo jėzuitų kolegijos įsteigimo 1570 m. ir jos pertvarkymo į universitetą 1579 m. iki 1599 m.) akademijos spaustuvėje buvo išspausdintos 28 tezės, iš kurių tik trijose pažymėtas siekis įgyti mokslo laipsnį: 1587 m. išleistos dvi tezės, skirtos filosofijos magistro laipsniui (Čepienė et Petrauskienė 1979, jr. 26, 49), o 1584 m. – vienos tezės teologijos daktaro laipsniui įgyti (Čepienė et Petrauskienė 1979, jr. 25). XVI a. tezių visumoje išsiskiria trys dėstytojo jėzuito Emanuelio Vegos disertacijos. 1581 m. E. Vega atvyko į Vilnių dėstyti poleminės teologijos, tačiau neturėjo tam reikalingo daktaro laipsnio. Šis laipsnis jam buvo suteiktas tik po to, kai jis viešuose disputuose pristatė kelias disertacijas poleminės teologijos klausimais (Rabikauskas 2002, 274; *Akademijos laurai* 1997, 31).

5 Tezėms priskiriami spausdiniai, atitinkantys du kriterijus: 1) antraštiniame jų lape yra nuorodų apie disputą arba gynimą Vilniaus akademijoje, 2) jos spausdintos Vilniaus akademijos spaustuvėje iki 1773 m. imtinai.

6 Didžioji ginamųjų tezių dalis (iš viso 127) įrašyta į 1979 m. Vilniaus akademijos spaustuvės bibliografiją (Čepienė et Petrauskienė 1979). Trys ginamieji darbai nustatyti pagal 1980 m. Lietuvos filosofijos istorijos žinyną (*Lietuvos filosofinės minties* 1980, 89, 184, 230). Dar trys XVIII a. ginamieji darbai, neįrašyti į bibliografiją, atrasti Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose (šifrai: IV 24671, IV 33282 ir IV 33284). Vienas iki šiol nežinotas tezių leidinys (Georg Blumnau, *Dissertatio de vacuo. qua, experiētiis, et rationibus physicis, vacuum in natura non dari, probatur a Georgio Blumnau Prutheno Summi Pontificis Alumno, Artium et Philosophiae Magistro, Sacrae Theologiae in Alma Acad. Vilnensi Societatis Iesu, Auditore in publicum data. Anno 1648 Die 9. Martij* (Vilnius: Typis. Acad. Societatis Iesu, [1648], dvylikto formato, su 11 iliustracijų). Unikalus Georgijaus Blumnau tezių egzempliorius saugomas Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos asmeninėje bibliotekoje.

Tai vienintelis atvejis, kai tezes gynė ne studentas, o dėstytojas. Didžioji dalis XVI a. pabaigos tezių buvo išspausdinta per pirmą Universiteto veiklos dešimtmetį (pirmosios tezės datuojamos 1576 metais), kai jėzuitų mokykla dar neturėjo akademijos statuso ir buvo vadinama kolegija, kai jėzuitų poreikius tenkino didiko M. K. Radvilos spaustuvė. Per kitus du dešimtmečius tezių skaičius mažėjo (žr. **1 diagramą**). Viena iš šio polinkio priežasčių buvo sunki Radvilos spaustuvės būklė. I. Petrauskienės nuomone, didikas buvo tiesiog priverstas perduoti spaustuvę jėzuitams dėl spaustuvininkų stokos (Petrauskienė 1976, 16). Jėzuitų ordino vadovybėje nebuvo vieningos nuomonės, ar reikalinga sava spaudos įmonė. Generolas Klaudijus Akvaviva siūlė net perduoti buvusią Radvilos spaustuvę į pašaliečių rankas, kad vienuolių bendruomenė nebūtų apkrauta nereikalingais medžiaginiaisiais rūpesčiais (Petrauskienė 1976, 18). Jėzuitų vadovybės dvejonės kuriam laikui įšaldė darbus spaustuvėje ir tai turėjo įtakos ginamųjų tezių leidybai.

XVII a. buvo išspausdintos 58 tezės, iš kurių 20 turi nuorodą apie siekį įgyti mokslo laipsnį. Konkrečiai, Filosofijos fakulteto studentai išleido 12 tezių, iš kurių 1 tezės skirtos bakalauro (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 517), o 11 – magistro laipsniui įgyti (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 225, 464, 582, 595, 628, 635, 709, 710, 980, 1008, 1021). Teologijos fakulteto studentams priklauso 6 XVII a. tezės: iš jų 4 skirtos bakalauro (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 518, 642, 673, 839), o 2 – daktaro laipsniui įgyti (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 593, 731). Teisės fakultetui priklauso tik dvi tezės: vienos skirtos daktaro laipsniui įgyti (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 596), o kitos turi neaiškia nuorodą *pro laurea utriusque iuris* (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 708). XVII a. tezių spausdinimas patyrė kelias augimo ir mažėjimo bangas: iki šimtmečio vidurio tezių spausdinimas augo (žr. **2 diagramą**). Nors L. Piechnikas vadina XVII a. pirmąją pusę Universiteto klestėjimo laikotarpiu (Piechnik 1984–1990, 2), tačiau tezių spausdinimas šiuo laikotarpiu vyko su didelėmis spragomis. Pavyzdžiui, iš trečio dešimtmečio nežinoma nė vienos disertacijos. Užtat penktąjį dešimtmetį matomas neįprastas pakilimas net iki 16 pozicijų. Apskritai penktojo dešimtmečio disertacijos išsiskyrė tematikos įvairove, dalykinėmis (t. y. vaizduojančiomis mokslo sąvokas) iliustracijomis ir dekoratyviu apipavidalinimu. XVII a. antrosios pusės tezių publikavimo apimtys rodo akademinio gyvenimo, nukentėjusio „tvano“ laikmečiu, stabilizavimąsi: kas dešimtmetį buvo paskelbiama apie 8 tezes.

XVIII a. (konkrečiai, nuo 1700 iki 1773 m.) išspausdintos 48 tezės, ir iš jų tik dvi (1704 ir 1749 m.) turi nuorodą apie siekį įgyti mokslo laipsnį, t. y. filosofijos magistrą (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 1140, 1207), o kitos tezės skelbia tik apie viešą disputą arba gynimą. XVIII a. spausdintų tezių pasiskirstymas pagal dešimtmečius rodo aiškų polinkį, prasidedantį nuo beveik visiško apmirimo šimtmečio pradžioje iki laipsniško disertacijų publikavimo atgimimo, kuris buvo staigiai nutrauktas, panaikinus jėzuitų ordiną (žr. **3 diagramą**). Tezių daugėjimas XVIII a. antrąją pusę sutapo su Apšvietos ideologijos įsigalėjimu ir mokslo atsinaujinimu.

Universiteto tezių antraštiniuose lapuose paprastai nurodomi trys disputo, arba gynimo, dalyviai: studentas, studento vadovas ir dažnai globėjas-mecenatas. Dalis tyrėjų laikosi nuomonės, kad tezių autorystė turi būti priskiriama tiktai studento vadovui, tam tikro dalyko dėstytojui (Darowski 1994, 93; Grzebień 1996, 140). Kiti mokslininkai mano, kad „[t]ezes reikia priskirti abiems – ir studentui, ir jo vadovui profesoriui“ (*Akademijos laurai* 1997, 33). Iki mūsų dienų atsiranda naujų argumentų, paremiančių tiek vieną, tiek kitą nuomonę. Ne mažiau aktualus yra klausimas apie gynusiųjų socialinę padėtį. Studento mokslinio vadovo ir mecenato socialinį statusą lėmė jų vaidmuo gynimo metu: paprastai studento vadovas buvo Jėzaus Draugijos narys, o mecenatas priklausė pasiturinčių kilmingųjų ir LDK pareigūnų sluoksniui. O patys studentai sudarė labiausiai nenusipėjimą teritorinės ir socialinės kilmės atžvilgiu grupę. Kyla klausimas, kokių žinių apie studentų visuomeninę padėtį gali suteikti tezės. Iš viso pavyko nustatyti

86 jaunuolių vardus, paskelbtus tezių antraštiniuose lapuose (žr. priedą „Universitete tezes gynę asmenys: chronologinis sąrašas“).

Didesnė dalis XVI a. tezių ir disertacijų buvo leidžiamos nenurodant studento ar studentų vardo (16 disertacijų) (žr. **4 diagramą**). Kitų ginamųjų darbų didžiausią grupę sudarė studentai pasauliečiai (iš viso 7 asmenys). Tezių antraštiniuose lapuose paprastai nurodoma ta pati informacija apie akademinį studento kursą, nepateikiant detalesnių duomenų apie jo visuomeninį statusą. Pavyzdžiui, Tomas Ilovijus – laisvųjų menų ir filosofijos bakalauras ir licenciatas 1587 m. gynė filosofijos tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 49). 1585 m. teologijos tezėse, kurias gynė Andrius Jurgevičius ir Stanislovas Kličevskis, nurodoma, kad jie yra laisvųjų menų magistras (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 55). Iš gynusiųjų XVI a. pabaigoje taip pat yra vienas jėzuitas, dėstytojas E. Vega (*Akademijos laurai* 1997, 31), ir vienas Vilniaus alumnato studentas – austras Kvirinas Knogleris (po 1570 – po 1607) (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 21).

Visos XVII a. disertacijos yra vardinės: jas gynė 4 dvasininkai (Vilniaus katedros pamokslininkas kunigas Pranciškus Fasciševskis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 344), pamokslininkas bernardinus Andriejus Grondskis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 381), Nesvyžiaus kunigas Paulius Olekševskis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 673) ir po studijų priėmęs kunigo šventimus Juozapas Konstantinovičius (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 520), 7 alumnato studentai ir 38 pasauliečiai (žr. **5 diagramą**). Pagal nusistovėjusią tvarką antraštiniuose lapuose nurodomas studento kursas. Pavyzdžiui, 1699 m. filosofijos tezes gynė laisvųjų menų ir filosofijos bakalauras ir metafizikos klausytojas Jurgis Bžostovskis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 225). XVII a. disertacijose labai retai skelbiami tikslūs duomenys apie socialinę studento padėtį: taip galime sužinoti apie Žemaitijos stalininką Teodorą Bilevičių, 1675 m. gynusį filosofijos tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 209), ir apie užsienietį prūsą Motiejų Joną Šenratą, 1652 m. apgynusį teisės tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 922). Kai kurie pasauliečiai studentai gynė po dvi disertacijas. Pavyzdžiui, Samuelis Konaževskis 1669 m. gynė filosofijos, o po ketverių metų – teologijos tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 517, 518). Stanislovas Paškevičius iš pradžių gynė filosofijos (1685), o po keturiolikos metų – teisės tezes (1699) (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 709, 708). Apie S. Paškevičiaus karjerą tarp dviejų gynimų liudija nuoroda pastarojoje disertacijoje: jis jau buvo karaliaus sekretorius. Taigi, dalis XVII a. pasauliečių studentų apsigynė po dvi publikuotas disertacijas. Minėtina ir priešinga praktika – kai tokią pačią disertaciją gynė keli studentai. Tokiais atvejais, keičiantis ginamojo darbo studentui, buvo keičiamas antraštinis lapas ir dedikacija, o tezių tekstas paliekamas be pokyčių. Antai 1693 m. tris kartus buvo išleistas vienodos filosofijos tezės tuo pačiu pavadinimu, gintos Pranciškaus Žebrovskio (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 1021), Adomo Pavlovičiaus (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 710) ir Kristupo Karlovičiaus (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 464), kurių vadovas buvo profesorius jėzuitas Stanislovas Losevskis. Taip pat 1772 metais, vadovaujant Universiteto filosofijos profesoriumi Jonui Erdmanui (1729–1798), tris kartus buvo ginamos tokios pačios filosofijos tezės; jas gynė Ignatas Lachnickis, Jeronimas Stravinskis ir grupė neįvardytų studentų (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 2023, 2558, 2833; *Lietuvos filosofinės minties* 1980, 173, 295–296, 372).

XVIII a. tezes gynusių studentų diagrama vėl rodo bevardžių disertacijų daugėjimą (žr. **6 diagramą**). Tai tas pats bruožas, būdingas XVI a. tezėms. Iš viso iki 1773 m. buvo paskelbta 20 tezių, nenurodant vardo. Kitas ryškus XVIII a. disertacijų bruožas yra išaugęs jėzuitų studentų skaičius (10 leidinių), nors jų vardai niekada neatskleidžiami. Kartais nurodoma, kad ginasi vienas studentas (*a religioso S. I. matheseos auditore*), kitais atvejais – kad keli jėzuitai studentai (*a religiosi ejusdem Societatis; religiosi ejusdem Societatis, matheseos auditores; a PP. Societatis Iesu*). Kitų religinių institucijų studentai sudarė, kaip ir ankstesniais amžiais, pastovų studentų

dėmenį, tačiau jų, kaip ir anksčiau, buvo nedaug (4 dvasininkai ir 3 alumnato studentai) palyginti su pasauliečiais (jų iš viso buvo 21 asmuo). Iš pasauliečių studentų buvo Trakų sargybinių sūnus Jeronimas Stravinskis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 2833), Kilmingtonų kolegijos studentas Karolis Rahoza (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 2624), Ukmergės išdininko sūnus Ignatas Lachnickis (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 2023). Dar vienas paminėtinas XVIII a. tezių bruožas – jungtinis gynimas. Pavyzdžiui, 1763 m. keturi pasauliečiai gynė matematikos tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 2913), o 1766 m. kiti keturi pasauliečiai – teisės tezes (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 1403). Buvo ir tokių atvejų, kai kartu gynėsi pasauliečiai ir dvasininkai. Antai 1749 m. rugpjūčio mėnesį vienu metu tezes iš Aristotelio filosofijos gynėsi du alumnato studentai (Karolis Gediminas ir Motiejus Songaila), du seminaristai (Vladislovas Vankovičius ir Juozapas Nevirovičius) ir du pasauliečiai (Andriejus Leonovičius ir Motiejus Pšychockis) (Čepienė et Petrauskienė 1979, įr. 1140). Pastebėtina, kad tą pačią dieną po gynimo visai grupei suteiktas filosofijos magistro laipsnis (*Akademijos laurai* 1997, 304). Taigi, tezių antraštinių lapų analizė leidžia priėti prie išvados, kad visais laikotarpiais didesnę dalį ginamųjų darbų skelbė pasauliečiai studentai, tačiau jų socialinė kilmė atskleidžiama retai, neatmetama, kad tik tais atvejais, kai titulo paminėjimas suteikdavo pasididžiavimo ir pagarbos jausmą.

Tezių sklaidos bruožai: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinio pavyzdžiu. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma palyginti daug (beveik pusė) senųjų Universiteto tezių – 62 leidiniai, išspausdinti 1585–1773 metais.⁷ Jos yra paskirstytos po kelis Retų spaudinių skyriaus knygų fondus: BAV fonde, kurio pagrindą sudaro senojo Universiteto biblioteka, ir XVI, XVII bei XVIII a. knygų fonduose (II, III ir IV knygų fondai), kurie yra suformuoti iš knygų rinkinių, priklausiusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės religinėms ir pasaulietinėms institucijoms bei kai kuriems privatiems savininkams. Šiuose rinkiniuose mažiausiai yra XVI a. tezių: iš 28 tezių, apgintų XVI a. pabaigoje, šiandien Universiteto bibliotekoje rasti tik keturi darbai (apie 14 proc.). Kitų šimtmečių tezių išlikę daugiau: iš 58 tezių, apgintų XVII amžiuje, Universiteto biblioteka turi 36 darbus (apie 62 proc.), o iš 48 tezių, apgintų XVIII amžiuje, – 22 darbus (apie 45 proc.).

Dalies senųjų tezių yra po kelis egzempliorius (dubletai), todėl bendras tezių egzempliorių skaičius siekia 96 vienetus. Dažniausiai pasitaiko atvejų, kai vienos laidos tezių yra po du ar tris egzempliorius, o labiausiai išsiskiria 1749 m. tezės, kurias, siekdami filosofijos magistro laipsnio, gynė šeši studentai (Aristoteles [1749]), – jų yra išlikę 13 egzempliorių.

Tezių rinkinyje yra egzempliorių, kurie išsaugojo įrišus, marginalijas ir nuosavybės ženklus, atskleidžiančius sklaidos ypatumus iki XVIII a. pabaigos. Deja, bibliotekoje yra taip pat nemažai tezių, kurių priklausomybė ankstesniais amžiais negali būti nustatyta, nes prarasti jų viršeliai arba jos restauruotos, neišsaugant autentiško įrišo. Kalbant tiksliau, XVII a. tezių ir disertacijų perrišta ar neseniai restauruota yra maždaug 43 proc., o XVIII a. – net apie 56 proc. yra be viršelio arba neįrištų.

Kaip žinoma, senųjų tezių trapumą didina tai, kad jos paprastai yra labai mažos apimties ir todėl nukenčia greičiau nei stambūs tomai. Tai paaiškina, kodėl beveik pusė tezių (iš viso 33) mūsų laikus pasiekė knygų komplektuose, kurie buvo dirbtinai sudaryti iš įvairių plonų leidinių (t. y. konvoliutuose). Pavyzdžiui, šiandien yra išlikę du egzemplioriai 1686 m. bažnytinės teisės tezių, kurias gynė filosofijos magistras Kazimieras Košovtas: vienas egzempliorius, kuris priklausė Vilniaus jėzuitų kolegijai, įrištas į tomą su dvejomis kitomis tezėmis, išleistomis

7 Nuoroda į Vilniaus universiteto bibliotekos suskaitmenintų tezių kolekciją: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/senojo-vilniaus-universiteto-tezes>.

už Vilniaus ribų 1620 ir 1630 metais⁸, o kitas – įtrauktas į tomą, kurį sudaro šešios įvairaus turinio XVII a. knygos, priklausiusios Paparčių dominikonų vienuolynui⁹. Konvoliutų sudarymas nebuvo vienintelis tezių saugojimo būdas. Kai kurie tezių egzemplioriai buvo įrašomi su studentų rankraštiniais konspektais. Būtent tokiu būdu Vilniaus karmelitų vienuolyne buvo saugomos dvejų 1606 m. filosofijos ir logikos tezės¹⁰. Taip pat 1702 m. logikos tezės yra įraštos į Universiteto profesoriaus Zigmanto Kriugerio (1661–1710) logikos konspektų tomą¹¹.

Paprastai nuosavybės ženklai rodo tezių paplitimą religinėse bendruomenėse. Pirmiausia kaip knygų savininkas išskirtinas pats Universitetas, kuriame tezės buvo spausdinamos ir ginamos. Jam priklausė vienuolika XVII a. ir du XVIII a. egzemplioriai, tai sudaro tik apie 16 proc. viso rinkinio. Be abejo, XVII–XVIII a. Universiteto bibliotekoje buvo daugiau jo studentų tezių. Kaip žinoma, 1832 m. uždarius universitetą, bibliotekos fondai buvo išvežti į Rusijos imperijos miestus. Manytina, kad tarp išvežtų knygų buvo ir senųjų disertacijų. Taip pat XIX a. į Krokuvą pateko didžioji dalis Universiteto profesoriaus Mykolo Polinskio-Pelkos (1785–1848) senųjų knygų kolekcijos, kurioje buvo sukaupta daug ginamųjų darbų (Шулькина 1963). Disertacijos išsisklaidė ir kitais būdais. Arvydo Pacevičiaus duomenimis, 1829 m. į Helsinkį išvežtos 1619 m. filosofijos tezės kaip dalis Universiteto dovanos nukentėjusiai Abo akademijos bibliotekai (Pacevičius 2014, 121, 125).

Senųjų tezių laikymo ir saugojimo XVII–XVIII a. požymiai rodo, kad jėzuitų akademinė bendruomenė puikiai suvokė ginamųjų darbų paskirtį ir leidybos ypatumus. Disertacijos buvo įtraukiamos į atskirus tomus (konvoliutus), kuriems gamintas specialus įrišas. Tomo pradžioje buvo surašomas turinys, o puslapiuose prirašomos anotacijos, atskleidžiančios skaitytojui platesnį istorinį kontekstą. Pavyzdžiui, 1700 m. gruodį į nedidelio formato konvoliutą, aptrauktą ruda oda, buvo kartu įrašti penki leidiniai: Alberto Kojalavičiaus-Vijūko (1609–1677) vakuumo tyrimas (*Oculus ratione correctus* 1648) ir keturios disertacijos, XVII a. apgintos įvairiose jėzuitų mokymo įstaigose – Braunsbergo kolegijoje ir trijuose universitetuose – Dilingeno, Ingolštato bei Vilniaus¹². Konvoliuto pradžioje surašytas turinys, glaustai apibūdinantis disertacijų temas ir autorius¹³. Pastebėtina, kad disertacijų autoriai yra profesoriai jėzuitai, ne studentai. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad prie ketvirtos disertacijos prirašytas autorius (*Patris Alberti Tylkowski*), nepažymėtas pačiame leidinyje. Tai rodo, kaip jėzuitų aplinkoje buvo puoselėjama atmintis apie vienuolijos narių mokslinę kūrybą. Kita vertus, informacija apie penktosios disertacijos autorių praleista (ją 1643 m. Vilniuje gynė studentas Jonas Počapovskis).

Iki 1701 m. gegužės mėnesio akademijos bibliotekos prižiūrėtojo rūpesčiu buvo įrištas kitas didelio formato ir apimties jėzuitų disertacijų konvoliutas, išsiskiriantis vertingais liudijimais apie tuometinį intelektualinį gyvenimą¹⁴. Kaip ir aukščiau minėtame tome, čia taip pat surašytas turinys, kuriame yra devyni leidiniai¹⁵. Deja, per kelis šimtmečius šis konvoliutas neteko vienerių

8 VUB, BAV 5.3.63/3c.

9 VUB, III 17107.

10 VUB RS, F3–2067/1–2.

11 VUB RS, F3–582/1.

12 VUB, BAV 58.8.23t/1–5.

13 VUB, BAV 58.8.23t/1. Įrašas priešlapyje: X. | *Tractatus Aliquot Philosophia: | 1 Conclusiones Philosophicae de Anima | P. Thobiae Lobner Soc. JESU | 2 Theses de Infinito P. Jgnatii Tellini. | 3. De Vacuo ocul[orum] Ratione correctus. P: | Alberti Koiłowicz | 4. Theses ex Universa Philosophia Patris | Alberti Tylkowski | 5. Conclusiones Academicæ ex Meteorologia | Ligati in libellu[m] unu[m] A[nn]o 1700. in Xbri.*

14 VUB, BAV.59.1.1/1–8.

15 VUB, BAV 59.1.1/1. Įrašas priešlapyje: X | *Hoc libro continentur Sequentia | 1. Homo politicus seu civilis. Conclusio[n]es de Justitia et virtutibus moralibus. | 2 Paradoxa Philosophicae in Acad. Vilnensi disputata | 3 Assertiones Philosophicae disputata in Collegio Varsaviensi; | 4. Trias Scientiarum Philosophicarum ibidem. | 5 Canones Philosophia propugnati Vilnae. | 6. Assertiones Canonico legales ibidem | 7 Varseviai de Cognitione sui ipsius. liber circa finem mutilatus | 8 Theoremata optica*

Universiteto tezių (šeštasis pagal sąrašą leidinys išplėstas), todėl dabar jame yra tik trys Vilniuje leistos disertacijos. Pastebėtina, kad keli konvoliuto leidiniai turėjo trūkumų jau prieš 1701 m. (konvoliuto sudarytojas pažymėjo juos turinyje: *liber circa finem mutilatus... Caret chartis aliquot initio*). Taigi, šiame konvoliute surinkti kelių Vilniuje dirbusių jėzuitų profesorių – Elijo Daunoravičiaus (apie 1625–1669), Stanislovo Losevskio (1657–1706), Zigmanto Kriugerio, Aleksandro Ignaco Jelensko (1662–1713), Osvaldo Kriugerio (apie 1598–1655) – ginamieji darbai, nors ne visi jie spausdinti ir ginti Vilniuje. Pavyzdžiui, E. Daunoravičiaus disertacija apginta 1664 m. Braunsberge, o dvi Z. Kriugerio disertacijos – 1698 ir 1699 m. Varšuvoje. Akivaizdu, kad pagrindinis kriterijus, jungiant Vilniaus ir kitų jėzuitų mokyklų disertacijas į vieną tomą, buvo autorių sąsajos su Vilniaus Alma Mater. Vis dėlto aptariamo konvoliuto savi-tumą labiausiai išryškina du leidiniai, nepriklausantys Universiteto disertacijoms. Tai žymaus XVI a. II pusės politikos veikėjo, rašytojo Kristupo Varševickio (1543–1603) filosofijos veikalas *Apie sąvęs paties pažinimą* (Warszewicki 1599). Konvoliuto sudarytojas paliko veikalo paraštėje išsamią biografinio pobūdžio anotaciją apie K. Varševickio giminystės ryšius su broliu Stanislovu Varševickiu (1530–1591) – pirmuoju Universiteto rektoriumi. Sudarytojui ypač rūpėjo pažymėti tėvo Stanislovo nuopelnus universitetui: „Šis Varševicijus paniekinęs visas garbingas tarnybas, tiek tas, kurias turėjo, tiek [ir tas], kurios jo dargi sau reikalavo, įstojo į Jėzaus Draugiją Romoje. Jis vadovavo Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijai ir akademijai [kaip] pirmasis rektorius.“¹⁶ Antra, 1701 m. tezių konvoliuto pabaigoje įrištas unikalus ir kartu kontroversiškas Vilniaus pranciškonų spaustuvės leidinys be leidimo metų. Jame išspausdintos teologijos tezės, kurias Vilniaus pranciškonų konventualų vienuolyne gynė pranciškonų brolis Tomas Vežchnickis (*Theologicvs olympvs* [apie 1690]). Brolio T. Vežchnickio tezės visiškai sutampa (išskyrus dedikacijos adresatą) su tomis, kurias 1690 m. birželį gynė pranciškonas brolis Florijonas Fronckevičius (*Theoremata theologica* [1690]). Tačiau labiau traukia dėmesį tai, kad studentui asistavo teologijos daktaras, pranciškonas Stanislovas Chochlovskis (?–1695), žymus pranciškonų vienuolijos veikėjas, išgarsėjęs atsivertimu į liuteronybę (Kantak 1937, 344–345). Sudarinėjęs konvoliutą jėzuitas apibūdina Chochlovskį kaip atskalūną (*Apostata Franciscani*) ir lygina jį su kalnu, pagimdžiusiu komišką pelę (*vulgo ex partu montium ridiculus mus*). Kita vertus, pranciškonų autoriaus atsivertimas į liuteronybę netapo priežastimi atsisakyti įrišti jo tezes su jėzuitų ginamaisiais darbais.

Nemaža dalis tezių buvo įvairių jėzuitų kolegijų apyvartoje (14 egzempliorių). Oršos kolegijai priklausė profesoriaus E. Vegos trijų darbų konvoliutas¹⁷. Nuosavybės įrašas byloja, kad šis konvoliutas buvo Oršoje jau 1619 metais. Be to, konvoliute yra iš dalies išlikęs įrašas priešlapyje: *Rzatkowskj est iste liber...*¹⁸, kuris gali priklausyti jėzuitui Gabrieliui Žondkovskui (Gabriel Rządkowski, 1565–1625). Po vieną disertaciją turėjo Daugpilio¹⁹, Kauno²⁰, Nesvyžiaus²¹, Pašiaušės²², Pinsko²³ jėzuitų kolegijos. Trys ginamieji darbai turi Vilniaus profesų namų nuosavybės įrašą²⁴.

Geometrica etc. P Osvaldi Krüger. Caret chartis aliquot initio | 9. Chochlowii Apostata Franciscani Olympus. vulgo ex partu montium ridiculus mus. | Collecta et ligata 1701. 14 Maj.

16 Vertimas iš lotynų kalbos Evaldo Grigonio. VUB, BAV 59.1.1/6, įrašas antraštinio lapo kitoje pusėje: *Hic Varsevicus spre-tis omnibus honoribus, tam iis quos habebat, quam qui illum ultro sibi deposcebant ingressus est S[o]c[ie]t[ate]m Jesu Romae. Praefuit 1mus Rector Collegio et Academiae Vilnensi Soc[ietatis] Jesu.*

17 VUB, II 2244–2245.

18 VUB, II 2244.

19 VUB, III 18484(2).

20 VUB, IV 21800.

21 VUB, III 18491.

22 VUB, III 10550.

23 VUB, III 8628.

24 VUB, III 11519, III 8615, III 8637.

Dalis XVII–XVIII a. tezių plito tarp kitų vienuolių (22 egzemplioriai). Iš šios grupės nustatyta po vieną–du egzempliorius bernardinų²⁵, kartūzų²⁶, pijorų²⁷, trinitorių²⁸, Laterano kanauninkų²⁹ vienuolynuose, taip pat Vilniaus diecezinėje kunigų seminarijoje³⁰, Zaslavės karmelitų vienuolynė³¹ ir kitur. Supraslės bazilijonų ir Vilniaus karmelitų vienuolynai turėjo po dvi disertacijas³². Didžiausias disertacijų skaičius buvo dominikonų aplinkoje – po tris egzempliorius saugojo jų vienuolynai Gardine ir Paparčiuose³³.

Proveniencijų tyrimas atskleidė vieną atvejį, rodantį pasaulietį savininką. Dviejų XVII a. pirmos pusės disertacijų egzemplioriuose yra Kazimiero Klokockio (apie 1625–1685) nuosavybės įrašai: *Sum Casimiri Kłockocki D. P. ir Ex libris Casimiri Kłockocki D. P.*³⁴ Mazovijos bajoras Kazimieras Kristupas Klokockis išsilavinimą įgijo Braunsbergo jėzuitų kolegijoje ir Orleano universitete (Buchwald-Pelcowa 1967, 137). Klokockiui teko tarnauti kariuomenėje ir dalyvauti mūšiuose su turkais, kazokais, švedais. Apie 1658 m. Klokockis buvo priimtas į tarnybą kunigaikščio Boguslovo Radvilos dvare. 1663 m. kunigaikštis paskyrė jį Slucko „gubernatoriumi“ (Bagińska 2020, 46). Gausios ekonominio valdymo pareigos netrukė plėtoti kultūrinės veiklos – Klokockis įsteigė spaustuvę, sukaupe turtingą biblioteką, domėjosi tikslųjų mokslų pasiekimais, užsakydamas įvairius fizikos instrumentus, mikroskopus, optinius stiklus ir t. t. (Buchwald-Pelcowa 1967, 167). Didžiausiu Klokockio nuopelnu kultūrai laikomas veikalo *Turkų monarchija*, išversto iš prancūzų kalbos į lenkų, išleidimas Slucko spaustuvėje 1678 metais (Buchwald-Pelcowa 1967, 136). Dviejų Universiteto disertacijų atsiradimas Klokockio bibliotekoje susijęs su jo gamtamoksliniais pomėgiais. 1633 m. Jono Rudaminos-Dusetišio disertacijoje aptariamos matematikos, optikos, geometrijos ir astronomijos „teoremos bei problemos“, o 1639 m. studento Alberto Dyblinskio disertacija *Astronomijos šimtinė* skirta astronomijos mokslui. J. Rudaminos-Dusetišio ir A. Dyblinskio disertacijos priklauso Universiteto matematikos profesoriaus Osvaldo Kriugerio (apie 1598–1655) mokyklai, kurioje buvo mokoma grįsti mokslinius teiginius savarankiškais empiriniais stebėjimais (Klimka 2009, 176). O. Kriugerio mokinių ginamieji darbai Klokockio kolekcijoje liudija apie išskirtinį savininko intelektualinį akiratį. Po Kazimiero Klokockio mirties jo biblioteką paveldėjo sūnus Jeronimas (1664–1721). Įgijęs gerą išsilavinimą, tapęs jėzuitu, Jeronimas sekė tėvo pėdomis, plėtojo mokslo bei kultūros veiklą. Antai jis fundavo Slucko jėzuitų kolegiją ir ėjo šioje mokykloje rektoriaus pareigas (Grzebień 1996, 285). Tėvo ir sūnaus Klokockių knygos sudarė Slucko kolegijos bibliotekos branduolį, ir tik XIX a. pradžioje atsidūrė Universiteto bibliotekoje (Grzebień 1996, 625).

Minėtina, kad Vilniaus universiteto bibliotekos senųjų tezių rinkinyje apstu egzempliorių su XIX–XX a. pasaulietinių institucijų nuosavybės ženklais, tačiau jie nepatenka į šio tyrimo chronologinius rėmus.

Išvados. Atliktas tyrimas leidžia išryškinti kelis tezių bruožus, atspindinčius Ankstyvųjų naujųjų laikų mokslo savitumą. Iki 1773 m. Vilniaus akademijoje tezių nebuvo privaloma spausdinti, dalis jų buvo viešinama rankraščio pavidalu. Tezės neturėjo griežtos vidinės struktūros, o jų apimtis įvairavo nuo smulkaus leidinio iki stambaus veikalo. Vis dėlto manoma, kad tezių

25 VUB, III 10550 (šiam egzemplioriuje taip pat yra 1659 m. Pašiausės jėzuitų kolegijos įrašas).

26 VUB, III 8024.

27 VUB, IV 22680.

28 VUB, IV 22657.

29 VUB, IV 23146.

30 VUB, IV 23118, IV 19264.

31 VUB, IV 13084, IV 20787(2).

32 VUB, III 230, III 10824, F3-2067/1-2.

33 VUB, III 11544, III 11545, III 18490, III 18484, III 171076, III 17107.

34 VUB, BAV47.10.21, BAVE3.

buvo išleista labai daug, tačiau didžioji jų dalis neišliko. Šiandienos ištekliai leido nustatyti 134 filosofijos, teologijos ir teisės fakultetų tezes, spausdintas akademijos spaustuvėje nuo 1576 iki 1773 metų. Dauguma tezių (per 80 proc., arba 109 tezės) buvo skirtos studentų disputams, tarpiniams egzaminams ir naujų mokslo metų inauguracijos iškilimams ir tik iki 20 proc. tezių (t. y. 25 tezės) turi informaciją, kad jos skirtos mokslo laipsniui įgyti (bakalauro, magistro, licenciato, daktaro). Pastarosios Europos universitetuose priskiriamos prie tezių *pro gradu*. Didesnę dalį ginamųjų darbų paskelbė studentai pasauliečiai (apie 80 proc.), tačiau jų visuomeninė kilmė nurodoma retai. Nemažai tezių buvo leidžiama, nenurodant gynusiųjų vardo (1576–1599 m. tezių be gynusiųjų vardų buvo išspausdinta 16, o XVIII a. – 20) – jas ginti galėjo tiek dvasininkai, tiek pasauliečiai.

Vilniaus universiteto bibliotekoje šiandien saugomos 62 skirtingos tezės, išspausdintos nuo 1585 iki 1773 metų. Kadangi kai kurių jų yra po kelis vienetus, tai bendras skaičius siekia 96 egzempliorius. Pastebėta, kad daug tezių įrišta į dirbtinai sudarytus įvairių leidinių konvoliutus. Nuosavybės ženklų tyrimas atskleidė, kad didžioji dalis Vilniaus universiteto bibliotekos tezių rinkinio susijusi su bažnytine aplinka. Paprastai senos disertacijos „nusėsdavo“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų vienuolynų bibliotekose. Palyginti nedaug egzempliorių priklausė Vilniaus akademijai (apie 16 proc.). Visame rinkinyje pavyko rasti tik vieną atvejį, kai dvejose XVII a. tezės priklausė pasauliečio asmeninei bibliotekai – tai Slucko „gubernatorius“, Slucko spaustuvės steigėjas, bibliofilas Kazimieras Kristupas Klokockis (apie 1625–1685).

Pateikti apibendrinimai rodo Vilniaus Alma Mater savitumą, tačiau nėra baigtiniai. Senųjų tezių paieškos Lietuvos ir kitų šalių atminties institucijose padėtų pratęsti tyrimus, suteiksiančius medžiagos lyginamiesiems Lietuvos ir Europos mokslo istorijos tyrimams. Universiteto tezių rinkinys yra suskaitmenintas ir laisvai prieinamas internete – tai dar viena paskata toliau gilintis į senųjų tezių istorijas.

ŠALTINIAI

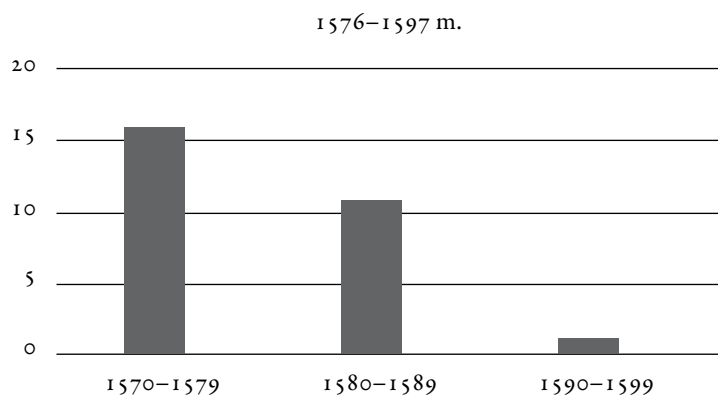
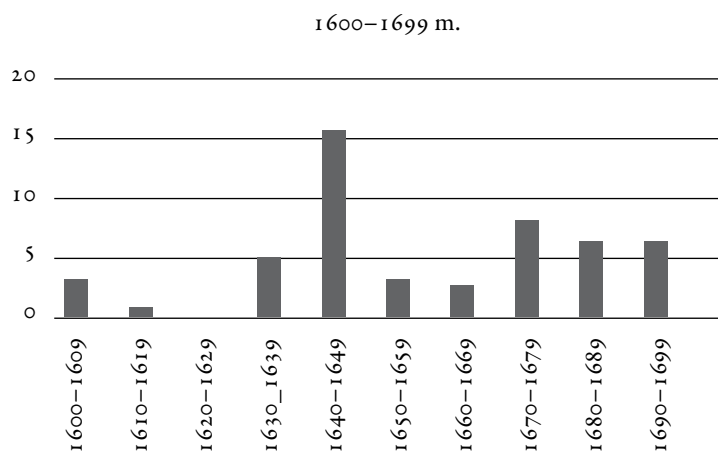
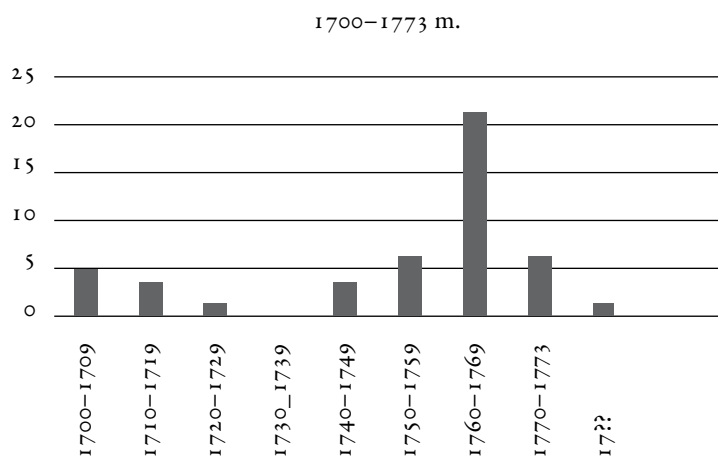
- Akademijos laurai*. 1997. Parengė Morkus Svirskas ir Irena Balčienė. Įvadą parašė Romanas Plečkaitis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Aristoteles ... In Alma Academia et Universitate Vilnensi pro Suprema AA. LL. et Philosophiae Laurea decertans*. [1749]. Vilnae: Typis S.R.M. Academicis Soc. Jesu.
- Čepienė, Konstancija et Irena Petrauskienė. 1979. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: Bibliografija*. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka.
- Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska: W jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. 1916. Opracował Jan Kurczewski. Cz. 3, *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai*. 1980. T. 1, *Feodalizmo laikotarpis*. Vilnius: Mintis.
- Oculus ratione correctus id est Demonstratio ocularis cum admirandis de vacuo à Peripatetico Vilnensi per Demonstrationem Rationis reiecta*. 1648. Vilnae: Typis Acad. Vilnen. Soc. Iesv.
- Theologicus olympus de mente subtilis doctoris Ioannis Dvns Scoti ... Publico exponentur certamini Vilnae in Ecclesia PP. Franciscanorum Beatae Mariae Virginis in arenis*. [Apie 1690]. [Respondente Fratre Thoma Wierchnicki studente Theologo, sub Assistentia ... Patris, Stanislai Chochłowski, Artium Liberalium et Sacrae Theologiae Doctoris]. Vilnae: Typis Franciscanis.
- Theoremata theologica ex libris sententiarum subtilissimi doctoris Ioannis Dvns Scoti ... Propugnata Ad Aedes B. M. V. in Arenis PP. Franciscanorum Anno Domini MDCXC Mense Iunio*. [1690]. [Respondente Patre Fratre Floriano Frąckiewicz studente Theologo, sub Assistentia ... Patris Stanislai Chochłowski ... Sacrae Theologiae Doctoris ...]. Vilnae: Typis Franciscanis. <https://elibrary.mab.lt/handle/1/2837>.

- Warszewicki, Krzysztof. 1599. *De cognitione sui ipsius Libri tres*. Cracoviae: In Officina Typographica Iacobi Sibeneycher.
- Vilniaus akademijos spaustuwės šaltiniai, XVI–XIX a. 1992. Parengė Irena Petrauskienė. Vilnius: Mokslas.
- Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai. 1987. Sudarė Eugenija Ulčinaičė ir Algirdas Šidlauskas. Vilnius: Mokslas.

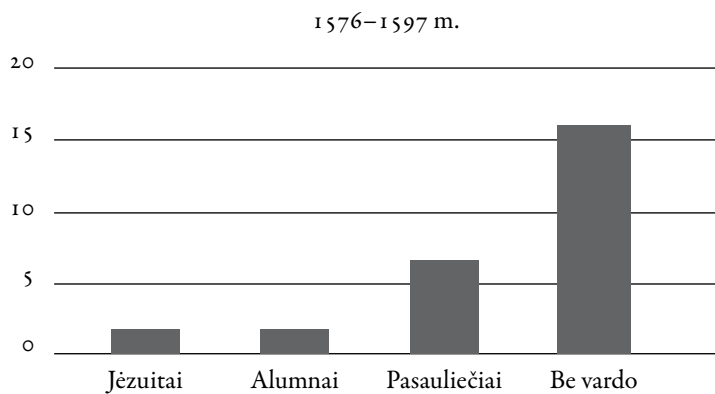
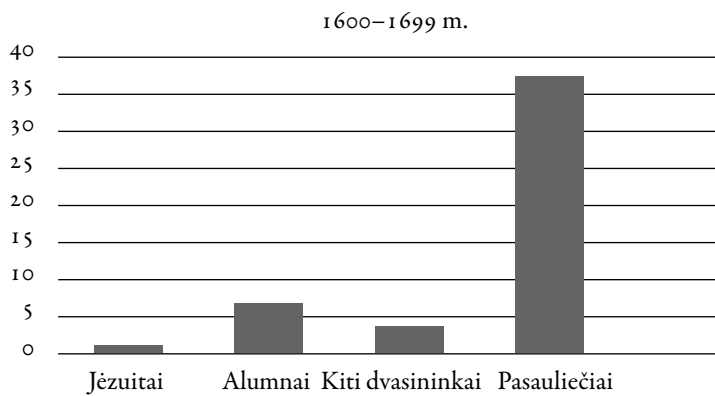
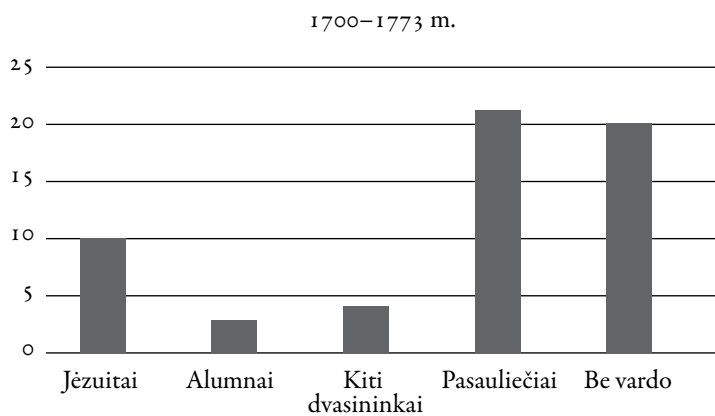
LITERATŪRA

- AKF: *Arbeitsstelle für Kulturwissenschaftliche Forschungen*. s.a. Žiūrėta 2022, rugsėjo 30. <https://www.forschungengengi.ch>.
- Ambrasaitė, Ūla. 2012. „Ikonoklastinė polemika LDK. Vieno veikalo istorijos pinklės“. *Literatūra* 54 (1): 7–18. <https://doi.org/10.15388/Litera.2012.1.2427>.
- Bagińska, Elżbieta. 2020. „Boguslavo Radvilos įvaizdis pagal jo privatų dienoraštį – šeima, artimieji, klientai“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2020 (1): 29–52. <https://doi.org/10.33918/25386549-202001002>.
- Berga, Renāte. 2013. „Rīgas akadēmiskās ģimnāzijas disertācijas (17.–18. gadsimta sākums)“. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas zinātniskie raksti* 2(XXII): 4–13. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/162102.pdf>.
- Brockliss, Laurence. 2021. „Printed Theses in Seventeenth- and Eighteenth-Century France“. In *Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context*. Edited by Meelis Friedenthal, Marti Hanspeter, Robert Seidel, 191–206. Leiden: Brill.
- Buchwald-Pelcowa, Paulina. 1967. „Kazimierz Krzysztof Kłokocki i drukarnia w Ślucku“. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 12:135–171.
- Chang, Ku-ming (Kevin). 2021. „For the Love of the Truth: The Dissertation as a Genre of Scholarly Publication in Early Modern Europe“. *Know* 5 (1): 113–166. <https://doi.org/10.1086/713251>.
- Darowski, Roman. 1979a. „Gorgoniusz Ageison SJ (1604–1665), profesor w Akademii Wileńskiej“. *Prawo Kanoniczne* 22 (3–4): 263–275.
- Darowski, Roman. 1979b. „Leonard Kraker SJ (1549/50–1605), pierwszy profesor filozofii w Akademii Wileńskiej“. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 24:65–82.
- Darowski, Roman. 1994. *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku*. Kraków: Fakultet Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego.
- Dissertations of the Royal Academy of Turku*. s.a. Žiūrėta 2022, rugsėjo 30. <https://www.doria.fi/handle/10024/50699>.
- Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context*. 2021. Edited by Meelis Friedenthal, Marti Hanspeter, Robert Seidel. Leiden: Brill.
- Friedenthal, Meelis et Pärtel Piirimäe. 2016. „Philosophical Disputations at the University of Tartu 1632–1710: Boundaries of a Discipline“. *Studia Philosophica Estonica* 8 (2): 65–90. <https://doi.org/10.12697/spe.2015.8.2.03>.
- Grzebień, Ludwik. 1996. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*. Kraków: WAM.
- Horn, Ewald. 1893. *Die Disputationen und Promotionen an den deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Hörstedt, Axel. 2018. *Latin Dissertations and Disputations in the Early Modern Swedish Gymnasium: A Study of a Latin School Tradition c. 1620–c. 1820*. [Gothenburg]: University of Gothenburg. <https://core.ac.uk/download/pdf/152600488.pdf>.
- Kantak, Kamil. 1937. „Chochłowski, Stanisław“. In *Polski słownik biograficzny*. T. 3, Brożek Jan – Chwałczewski Franciszek, 344–345. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Klimka, Libertas. 2009. „Alberto Vijūko-Kojalavičiaus darbai fizikos srityje“. *Senoji Lietuvos literatūra* 27:175–179.
- Klimka, Libertas. 2011. „Mokslo pasiekimų ir technologijų naujovių diegimas Lietuvoje (XVI a. pabaiga–XIX a. vidurys)“. In *Historia et sapientia*. Sudarytojai Juozas Algimantas Krikštopaitis, Romas Juzefovičius, 207–274. Vilnius: Naujoji Romuva.
- Klimka, Libertas et Rasa Kivilšienė. 2005. *Fizikos ir taikomųjų mokslų pradžia Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

- Laumenskaitė, Egidija. 1995. *Ekonominė mintis ir jos kūrėjai Lietuvoje (XVI–XVII a.): Studija ir tekstai*. Vilnius: Academia.
- Liškevičienė, Jolita. 2010. „Vilniaus universiteto ginamieji darbai: tezių grafika“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 57:43–65.
- Liškevičienė, Jolita. 2012. „Karaliaus kūnas: barokinis valdovo įvaizdis“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 65/66:211–230.
- Machovenko, Jevgenij et Mindaugas Maksimaitis. 2008. *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Markauskaitė, Neringa. 2012. „Andriaus Kazimiero Kuropatnickio tezių grafikos kompozicija: dedikuojama karaliui Jonui Sobieskiui ir karalaičiui Jokūbui“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 65/66:269–281.
- Pacevičius, Arvydas. 2014. „Vilniaus universiteto dovana sudegusiai Ābo akademijos bibliotekai (1827–1829)“. *Bibliotheca Litwana* 3:113–240.
- Pansevič, Violeta. 2016. „Vilniaus miestiečių studijos Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose XVII–XVIII a. pirmojoje pusėje“. *Istorija* 101 (1): 5–47.
- Petrauskienė, Irena. 1976. *Vilniaus akademijos spaustuvė, 1575–1773*. Vilnius: Mokslas.
- Piechnik, Ludwik. 1984–1990. *Dzieje Akademii Wileńskiej*. 4 t. Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu.
- Piirimäe, Pärtel. 2010. „Introduction Early Modern Academic Writings and Intellectual History: Methods and Perspectives of Research“. *Ajalooline Ajakiri* 3/4 (133/134): 247–262.
- Piročkinas, Arnoldas et Algirdas Šidlauskas. 1984. *Mokslas senajame Vilniaus universitete*. Lietuvos mokslo paminklai. Vilnius: Mokslas.
- Plečkaitis, Romanas. 1975. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais*. 2 d. Vilnius: Mintis.
- Plečkaitis, Romanas. 1979a. *Filosofija Vilniaus universitete, 1579–1832*. Vilnius: Mintis.
- Plečkaitis, Romanas. 1979b. „Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim“. In *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, 1579–1979*, 29–61. Zeszyty Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego 554. Prace historyczne 64. Warszawa; Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Plečkaitis, Romanas. 2004. *Lietuvos filosofijos istorija*. T. 1, *Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Poczapowsky, Joannes. 2005. *Conclusiones Academicæ ex Universa Meteorologia*. Tekstą vertė J. Šimkauskienė ir J. Mažiulienė. Vilnius: [Vilniaus universitetas]. <http://www.hkk.gf.vu.lt/wordpress/wp-content/uploads/studentams/Pocapovskis/pirmas.htm>.
- Putelienė, Angelė et Salomėja Peciulkiene. 2010. „Romanas Plečkaitis: Bibliografijos rodyklė“. *Problemos*, priedas, 58–110. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2010.0.1877>.
- Rabikauskas, Paulius. 2002. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sudarė Liudas Jovaiša. Vilnius: Aidai.
- Ragauskas, Aivas et Libertas Klimka. 2001. „Nauji duomenys apie įžymų Vilniaus laikrodininką Jokūbą Gierkę (XVI a. pabaiga–1666 09 05)“. *Istorija* 48:23–34.
- Raudeliūnas, Vytautas. 1978. „Teisės mokslų laipsniai senajame Vilniaus universitete“. *Socialistinė teisė* 2:48–53.
- Raudeliūnas, Vytautas. 1979. „Įžymieji senojo Vilniaus universiteto teisininkai“. *Socialistinė teisė* 3:32–37.
- Riauba, Bronius et Nijolė Vasiliauskaitė. 2012. *Senajo Vilniaus universiteto matematikos istorija: Jėzuitų kolegija (1570–1579), Vilniaus universitetas (1579–1832)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Scholz, Luca. 2022a. „A Distant Reading of Legal Dissertations from German Universities in the Seventeenth Century“. *The Historical Journal* 65 (2): 297–327. <https://doi.org/10.1017/S0018246X2100011X>.
- Scholz, Luca. 2022b. „Visualizing Generational Change in Early Modern Law Dissertations“. *Current Research in Digital History* 5. <https://doi.org/10.31835/crdh.2022.01>.
- Stankiewicz, Aleksander. 2020. „Religione pro Deo, Sapientia pro Patria. Krecja wizerunku biskupa wileńskiego Konstantego Kazimierza Brzostowskiego w drukach okolicznościowych“. *Artifex Novus* 4:162–180.
- Valatka, Vytis. 2001. „Loginės Petro Vianos tezės“. *Filosofija. Sociologija* 2:11–19. <http://mokslozurnalai.lmalei.dykla.lt/publ/0235-7186/2001/2/F-11.pdf>.
- Ченакал, Валентин Лукич. 1970. „Centuria Astronomica Вильнюсского астронома Альберта Дыблинского и ее русский перевод“. In *Из истории естествознания и техники Прибалтики*. Т. 2, 5–13. Рига: Зинатне.
- Шулькина, Г. 1963. „Страничка из истории вильнюсских библиотек (библиотека М. Полинского-Пелки)“. *Bibliotekininkystė ir bibliografija* 2:195–203.

1 diagrama. Universiteto tezių leidyba 1576–1597 metais***2 diagrama.** Universiteto tezių leidyba 1600–1699 metais**3 diagrama.** Universiteto tezių leidyba 1700–1773 metais

* 1–3 diagramos sudarytos, remiantis Vilniaus akademijos spaustuvių leidinių bibliografija (Čepienė et Petrauskienė 1979).

4 diagrama. Kas gynė Universiteto 1576–1597 metų tezes***5 diagrama.** Kas gynė Universiteto 1600–1699 metų tezes**6 diagrama.** Kas gynė Universiteto 1770–1773 metų tezes

* 4–6 diagramos sudarytos, remiantis priedu „Universiteto tezes gynę asmenys: chronologinis sąrašas“.

Priedas. Universitete tezes gynę asmenys: chronologinis sąrašas

Vieno amžiaus ribose asmenys pateikiami pagal abėcėlę. Kiekvieno asmens pateikiami tokie duomenys: pavardė ir vardas; asmens apibūdinimas iš antraštinio lapo; mokslo disciplina ir gynimo metai. Sąrašas sudarytas, remiantis bibliografija *Vilniaus akademijos spaustuovės leidiniai, 1576–1805* (Čepienė et Petrauskienė 1979).

XVI amžius

1. Cnoglerus Quirinus; *Austrius, philos. studiosus, alumnus summi pontificis*; logika, 1597.
2. Dicius Nicolaus; filosofija, 1578.
[Tas pats]; *Artium liberalium et philos. magister nec non sacrae theologiae baccalaureus*; teologija, 1584.
3. Dombkovičius Valentinus; *Eruditus artium liberalium*; filosofija, 1587.
4. Ilovičius Thomas; *Eruditus artium liberalium, et philos. baccalaureus, et licentiatus*; filosofija, 1587.
5. Joannes Wartenbergensis; filosofija, 1577.
6. Jurgewicz Andreas; *S. theologiae candidatus, et artium liberalium ac philos. magister*; teologija?, 1586.
7. Jurgewicz Andreas; *Artium liberalium magister*; teologija, 1585.
8. Kliczewski Stanislaus; *Artium liberalium magister*; teologija, 1585.
9. Vega de Emanuel SJ; teologija, 1585, 1586 ir 1586.

XVII amžius

10. Billewicz Theodorus; *Dapiferida duc. Samog.*; filosofija, 1675.
11. Blumnau Georgius; *Pruthenus, Summi Pontificis Alumnus, Artium et Philosophiae Magister, Sacrae Theologiae ... Auditor*; fizika, 1648. (žr. išnašą 6).
12. Borzecki Andreas Venceslaus; *Bohemus, summi pontificis alumnus, laureae magisterij philos. candidatus et in eadem Acad. metaphysices et ethices auditor*; filosofija, 1643.
13. Brzozowski Georgius; *AA. LL. et philos. baccalaureus, metaphysices auditor*; filosofija, 1699.
14. Butkiewicz-Popucewicz Josephus; *Art. et philos. magister, juris utriusque auditor*; teisė, 1647.
15. Denisewicz Dziwwo Andreas; *Artium et philos. magister, s. theol. et ss. canonum auditor in alma Universitate Vilnensi S. I.*; teologija?, 1676.
16. Dybliński Albertus; *Physicae et matheseos auditor*; astronomija, 1639.
17. Fasciszewski Stanislaus Franciscus; *In ecclesia cathedrali Vilnensi regius concionator, art. lib., philos. magister, ... canonum auditor*; teologija, 1673.
18. Girski Thomas; *Artium et philos. Baccalaureus*; filosofija, 1642.
19. Grądzki Andreas; filosofija, 1602.
20. Grinkiewicz [Gryniewicz] Georgius; *AA. LL. et Philosophiae Baccalaureus Metaphysices Auditor*; filosofija, 1688.
21. Juchnowicz Joannes; *AA. LL. et philos. magister, sacrae theol. et canonici juris auditor*; bažnytinė teisė, 1682.
22. Karłowicz Joannes Christophorus; *AA. LL. et philos. baccalaureus, metaphysices auditor*; filosofija, 1693.
23. Karwosiecki Valentinus; *Matheseos et physicae auditor*; optika, 1636.
24. Konarzewski Samuel Joannes; *Metaphysices auditor*; filosofija (pro prima philosophiae laurea), 1669.
[Tas pats]; *LL. et philos. magister, sacrae theol. Auditor*; teologija (pro prima laurea theologica), 1673.
25. Konstantynowicz Josephus; *Artium et Philosophiae Magister, Sacrae Theologiae et Iuris Utr. Auditor, nec non Academicarum Disputationum Moderator*; teisė, 1647.
26. Kosztowt Casimirus; *AA. LL. et philos. magister, s. t. et ss. canonu[m] auditor*; teologija?, 1686.
27. Krajkowski Joannes; *Philosophie auditor*; filosofija, 1606.
28. Lettau Eustachius; *AA. LL. et philos. magister, s. theol. et iurium auditor*; teologija, 1668.
29. Łukaszewicz Casimirus Stanislaus; *AA. LL. et philos. baccalaureus, metaphysicae et politicae auditor*; filosofija, 1686.
30. Łukaszewicz Stephanus Casimirus; *AA. LL. et philos. baccalaureus, metaph. Auditor*; filosofija, 1677.
31. Marquart Andreas; *Artiu[m] LL. et philos. magister, s. theol. Auditor*; teologija (Ad lauream doctoratus), 1647.
32. Marquart Andreas; *Philos. magister et J. U. auditor*; teisė, 1647.
33. Marquart Iacobus; *Artium et phil. Candidatus*; filosofija, 164?.

34. Marquart Joannes; *A. LL. et philos. magister, Juris utriusque auditor*; teisė, 1650.
35. Mars Dawid Ladislaus; teologija, 1637.
36. Micus Franciscus; *S. theol. in alma Acad. Vilnensi S. I. Auditor*; teologija, 1638.
37. Młodzianowski Joannes; *Equus Lithuanus, matheseos et philos. naturalis auditor*; fizika, 1641.
38. Mniszek de Magna Kończyce Michael; filosofija, 1640.
39. Montrimawicz Kaspar; *SS. DN Inocentii XI alumnus, AA. LL. et phil. baccalaureus, methaphysicae ac ethicae auditor*; filosofija, 1685.
40. Moygis Michael; *AA. LL. et philos. magister, sacrae theol. ethicesq[ue] auditor*; filosofija, 1690.
41. Narmunt Vladislaus; *AA. LL. et philos. magister, summi pontificis alumnus*; teologija, 1679.
42. Olekszewski Paulus; *Artiu[m] LL. et philos. magister, parochus Nesvisiensi, theol. Absolutio*; teologija, 1687.
43. Paszkiewicz Stanislaus; *AA. LL. et phil. baccalaureus, metaphysicae auditor*; filosofija, 1685.
[Tas pats]; *AA. LL. et philos. magister, notarius Apostolicus, S. R. M. secretarius*; kanonų teisė, 1699.
44. Pawłowicz Adamus; *AA. LL. et Philosophiae Baccalaureus, Metaphysices Auditor*; filosofija, 1693.
45. Poczapowski Joannes; *Equus Litvanus*; meteorologija, 1643.
46. Poduski Kiess Mathias; *Borussus, summi pontificis alumnus, artium et philos. S. T. licentiatus*; teologija, 1651.
47. Reyter Joannes; *Pruthenus, summi pontificis alumnus*; optika, 1647.
48. Romulewicz Petrus; *Philosophiae auditor*; logika, 1606.
49. Rudomina Dusiatski Joannes; *Equus Lithuanus, physicae et matheseos auditor*; matematika, 1633.
50. Siemaszko Stanislaus; *AA. LL. et philos. magister, sacrae theol. auditor*; teologija, 1672.
51. Serbinowicz Petrus; *Artium et philos. magister candidatus, metaphysices auditor*; filosofija, 1649.
52. Stanczykiewicz Jacobus; *Artium et philos. magister, summi pontificis alumnus*; teologija, 1646.
53. Straszkievicz Samuel; *Generosus ac eruditus, AA. LL. et philos. magister, sacrae theol. ac iuris canonici auditor*; teologija, 1672.
54. Szenrath Matheus Joannes; *Pruthenus, artium LL, et philos. magister et I. U. auditor*; teisė, 1652.
55. Weber Franciscus; fizika, 1644.
56. Wylamowski [Wylanowski] Mathias; *Artium liberalium et philos. baccalaureus*; filosofija, 1619.
57. Wolodkowicz Andreas Ladislaus; *Notarida Terrestri Minscensi, AA. LL. et philos. baccalaureus*; filosofija, 1699.
58. Żebrowski Franciscus; *AA. LL. et Philosophiae Baccalaureus, Metaphysices Auditor*; filosofija, 1693.

XVIII amžius

59. Bernowicz Petrus; *AA. LL. et philos. baccalaureus, metaphysicae et politicae auditor*; filosofija, 1704.
60. Butrymowicz Simon; *SS. D. N. Alumnus, AA. LL. et Philosophiae Magister, in Academia Vilnensi post absolutum nuper cursum Philosophicum Sacrae Theologiae et Sacrae Linguae Auditor*; filosofija, 1718.
61. Cidzik Joannes; *Diaecesani Seminarii Al[umnus], S. Canonum et Theologiae Moralis Auditor*; teologija, 1764.
62. Dankiewicz Martinus; *AA. LL. et philos. magister, sacrae theologiae et juris utriusd. auditor*; teisė, 1766.
63. Gedimin Carolus; *S. D. N. Alumnus*; filosofija, 1749.
64. Januszewicz Casimirus; *AA. LL. et philos., metaphysicae et politicae auditor*; filosofija, 1704.
65. Joannes a S. Anna; fr[ater]; – 1725.
66. Kostromski Antonius; *A. LL. et philos. baccalaureus, metaphysices et ethices auditor*; filosofija, 1719.
67. Lachnicki Ignatius; *Thesaurarius Vilkomiriensis, AA. LL. et philos. Magister Anno studiorum suorum ultimo exeunte*; filosofija, 1772.
68. Leonowicz Andreas; filosofija, 1749.
69. Niewiarowicz Josephus; *Sem[inarista]. Diaec. Vilnen.*; filosofija, 1749.
70. Pocałojewski Cornelius; *AA. LL. et philos. baccalaureus, ejusdemque auditor*; filosofija, 1765.
71. Przechodzki Mathias; filosofija, 1749.
72. Przewdziecki Felicianus; matematika, 1763.
73. Raes de Casimirus; *Fil[ius] tribuni...*; matematika, 1763.
74. Raes de Franciscus; matematika, 1763.
75. Rahoza Carolus; *Capitaneo Kawszowiensis filius, e Collegio Nobilium academicus*; matematika, 1755.
76. Ratyński Thaddaeus; matematika, 1763.
77. Rodkiewicz Andreas; *AA. LL. et philos. magister, sacrae theologiae et juris utriusd. auditor*; teisė, 1766.

78. Rodziewicz Michael; *Artis eloquentiae et juris prudentiae auditor*; teisė, 1766.
79. Saġaylo Matthaeus; *S. D. N. Alumnus*; filosofija, 1749.
80. Siesicki Severinus; fizika (geometrija, kosmografija), 1757.
81. Strawinski Hieronimus; *Filius excubitoris Trocensis, AA. LL. et philos. Magister*; filosofija, 1772.
82. Targoński Antonius; matematika, 1753.
83. Wankowicz Ladislaus; *Sem[inarista]. Diaec. Vilnen.*; filosofija, 1749.
84. Wichert Franciscus; matematika, 1756.
85. Zaiączkowski Michael; *Artis eloquentiae et juris prudentiae auditor*; teisė, 1766.
86. Źebrowski Alexander; *S. theol. licentiatus ejusdemque et SS. Can. auditor atjue Acad. disputationum moderator*; teisė, 1701.

INA KAŹURO

Vilnius University Library

Theses at Old Vilnius University: Main Features and Specifics of Dissemination

Summary

One of the important elements of the educational process at Vilnius University (established in 1579) was debate and defense. During a debate or defense, a student had to defend theses on a certain scholarly subject. For a long time, theses were treated as a secondary historical source in scholarly research. As the concepts of social science and history of ideas develop, the value of this genre is being reassessed and new methodological tools are being created. This trend inspired a comprehensive study of Vilnius University theses for 1579–1773. This article aims to identify the main features of theses as a specific genre of early modern scholarly literature – their functions, types, scope, and social context.

In the Vilnius Academy, it was not mandatory to print theses prior to 1773, some of them were made public in manuscript form. Theses did not have a rigid internal structure, and their scope varied from a small publication to a large treatise. It is believed that while a large number of theses were published, most of them are not extant. Nowadays' resources made it possible to identify 134 theses from the faculties of philosophy, theology, and law, printed at the Academy's printing house from 1576 to 1773. Most of these theses (over 80 per cent, or 109 theses) were intended for student debates, mid-term exams and inauguration ceremonies for the new academic year, and only less than 20 per cent (i. e. 25 theses) contain information that they were meant for obtaining a degree (Bachelor, Master, Licentiate, Doctor). At European universities, the latter type of thesis is classified as "pro gradu". A large number of theses were published without indicating the name of the degree candidates (16 theses were printed without the names of the candidates in 1576–1599, and 20 in the 18th century) – both clergy and laymen could defend their theses.

62 theses printed in 1585–1773 are held today by the Vilnius University Library. As some of them are in several copies, the total number amounts to 96 copies. It was observed that many theses are bound in artificially compiled composite sets. An analysis of ownership marks revealed that most of the thesis collection in the Vilnius University Library is related to the church environment. Usually, old dissertations would end up in the libraries of Catholic monasteries of the Grand Duchy of Lithuania. A relatively small number of copies belonged to Vilnius University (about 16 per cent). Studying the collection, we managed to find one case of a layman who had two 17th century theses in his personal library – it is the so-called "governor" of Slutsk and the founder of the Slutsk printing house, bibliophile Kazimieras Kristupas Klokokckis (about 1625–1685).

The presented conclusions show the originality of the Vilnius Alma Mater, although they are not exhaustive. Searching for old theses in the memory institutions of Lithuania and other countries would help to continue the research that would provide material for comparative studies of the history of science in Lithuania and Europe. The collection of theses of Vilnius University is digitized and freely accessible online – this is yet another incentive to delve further into the histories of old theses.

Keywords: history of science; history of universities; printed theses; Vilnius University; Academy Printing House; Jesuit Order; Grand Duchy of Lithuania.

*Įteikta 2022 m. gegužę
Patikslinta ir papildyta 2022 m. spalį*